

Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності

Люди́ла ГРИГОРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, декан природничого факультету

Зміни, що відбуваються в нашій державі, а також у соціальній сфері, зумовили потребу перетворення й оновлення системи вищої педагогічної освіти. В умовах реформування вищої педагогічної освіти особливої актуальності набувають проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Аналіз шкільної практики свідчить про невідповідність рівня підготовки випускників педагогічних ВНЗ до виконання професійних функцій. Сформована вузівська система навчання не забезпечує умов, в яких студенти вчилися б діяти у нестандартних ситуаціях, ознайомлювалися б з психологічними труднощами, характерними для періоду адаптації до професійної діяльності, оволодівали б способами подолання їх, формували б власну установку на творчу працю. Труднощі у молодих вчителів, за їхнім твердженням, виникають і тому, що більшість з них не мають чіткого уявлення про психологічні особливості особистості вчителя, про ті його якості, розвиток яких забезпечує успіх професійних дій у різноманітних ситуаціях.

Молоді вчителі відзначають, що певні труднощі вони відчувають у підтриманні поведінки, керуванні увагою школярів, прагненні доступно й цікаво викладати навчальний матеріал з використанням своїх експресивних здібностей, у створенні на уроці атмосфери інтересу.

Спостереження за діяльністю молодих вчителів свідчить і про те, що, маючи достатню теоретичну підготовку, вони відчувають невпевненість у реальних педагогічних ситуаціях. Їм ніколи не вистачає вміння комплексно планувати завдання, відбирати найбільш доцільні засоби, методи та прийоми педагогічного впливу, обирати педагогічно правильний тон спілкування, керувати настроєм та почуттями вихованців.

Починаючи свою педагогічну діяльність, молоді вчителі найчастіше спираються на інтуїтивно-емпіричне вирішення методичних і психолого-педагогічних завдань, а також на копіювання, запозичення досвіду вчителів. При цьому вони не враховують два важливих моменти: по-перше, те, що досвід більшості досвідчених вчителів формувався у контексті колишньої освітньої моделі і потребує сьогодні істотного коригування; по-друге, «чужий розум» потребує глибокого осмислення, аналізу позитивних і нега-

тивних сторін з метою його адаптації до нових умов.

Окрім бажання засвоювати наявні «педагогічні практики», необхідним є особистісне бачення навчально-методичних проблем, що ґрунтується на глибокому знанні педагогіки, психології, філософії, соціології та, звичайно, стилю сучасного наукового мислення.

Практика свідчить, що сформувати в майбутнього вчителя систему педагогічних переконань, його професійну позицію неможливо, якщо обмежитись аудиторними заняттями, визначеними вузівськими програмами. Вища школа покликана озброїти майбутніх педагогів методами самостійного оволодіння педагогічною теорією й оновлення знань, прийомами активізації пізнавальної, розумової діяльності, методикою вивчення, використання та впровадження передового педагогічного досвіду, а вже на цій основі формування в майбутніх учителів професійно значущих якостей їхньої особистості.

Ми переконані в тому, що в педагогічних ВНЗ необхідно створювати такі умови, за яких студенти мали б можливість осягати специфіку ситуацій, характерних для шкільної практики, вчилися би віднаходити правильне рішення, не допускаючи педагогічних помилок і прорахунків.

З метою з'ясування ставлення студентів до навчання і формування їхніх педагогічних переконань та професійної позиції, нами було проведено анкетування серед студентів природничого факультету. Результати анкетування показали, що більшості студентів (68%) цікаво навчатися і свій вибір факультету вони вважають правильним (57%), проте використовують повною мірою свої можливості щодо навчання тільки 25% опитаних, а 45% — частково.

Студенти досить самокритично оцінюють причини, що заважають їм у формуванні готовності до професійної діяльності. Серед цих причин 37% опитаних називають особисту неорганізованість, 27% — необхідність поєднання навчання з працею, 26% — невдалий розклад занять, 15% — надмірний обсяг навчального навантаження, 12% — рівень довузівської підготовки. Для удосконалення процесу навчання у вищій школі, на думку опитаних студентів, необхідно ширше використовувати нові інформаційні технології, Інтернет-технології (45%), дбати про поліпшення організації педагогічної

практики (48%), навчатися за індивідуальними планами (17%).

Враховуючи це, ми у своєму дослідженні в основу підготовки майбутніх вчителів до професійної педагогічної діяльності поклали сучасні концепції особистісно-діяльнісного підходу.

При організації процесу навчання було визначено основні завдання щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вчителів. Це:

- формування потреби в оволодінні психолого-педагогічними знаннями;
- вироблення системи конструктивних умінь з організації, корекції та контролю навчально-виховного процесу;
- формування та розвиток дослідницьких навичок із проєктування та організації інноваційної педагогічної діяльності;
- розвиток рефлексивних здібностей як основи професійного удосконалення.

Аналіз результатів досліджень дає змогу констатувати, що успіх підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності залежить від багатьох факторів, одним з яких є самостійна робота студентів з педагогічних дисциплін.

Професійне зростання спеціаліста, його соціальна необхідність, як ніколи, залежать від уміння проявити ініціативу, вирішити нестандартне завдання, від здатності планувати і прогнозувати результати своїх самостійних дій. Це переорієнтовує самостійну роботу із традиційної мети — простого засвоєння знань, набуття вмінь та навичок, досвіду творчої і науково-інформаційної діяльності — на розвиток внутрішньої і зовнішньої самоорганізації майбутнього спеціаліста.

Головна ознака самостійної роботи полягає не в тому, що студент навча-

ється без безпосередньої участі викладача, а в тому, що в його діяльності поєднується функція переведення інформації в знання, вміння та функція управління цією діяльністю.

Слід зазначити, що самостійна робота не стане формальним ланцюгом цілісного педагогічного процесу тільки в тому разі, якщо студенти сприйматимуть її як необхідний елемент особистісного розвитку.

Вивчаючи питання організації самостійної роботи на природничому факультеті нашого університету, ми спробували з'ясувати питому вагу самостійної роботи студентів у загальному бюджеті часу, який відводиться на самостійну пізнавальну діяльність. Обсяг часу, який використовують студенти для виконання самостійних завдань у позааудиторний час, як засвідчили зібрані факти, не досить великий.

На запитання, скільки позааудиторного часу ви витрачаєте на виконання завдань із педагогічних дисциплін, 54,2% опитаних відповіли, що від 20 до 40 хвилин; 11,6% — взагалі не виділяють час на самостійну роботу, і лише 34,2% студентів відводять на самостійну роботу 2–3 години на день.

На запитання, які професійно значущі якості особистості майбутнього вчителя можна сформувати у процесі самостійної роботи, 57,1% опитаних назвали вимогливість, знання свого предмета; 12,9% виділили самостійність; 5,7% — розвиток мислення; 1,4% — увагу. При цьому 21% з опитаних вважають, що самостійна робота сприяє поглибленню і закріпленню інтересу до обраної професії. Серед видів самостійної роботи, яку студенти виконують із задоволенням, 55,5% опитаних виділили виконання творчих завдань; 27,7% — розв'язування педагогічних ситуацій.

Зібрані факти дають змогу говорити про те, що більшість студентів відзначають позитивну роль самостійної роботи у підвищенні рівня знань, розширенні кругозору, в оволодінні способами пошуку інформації.

Слід зазначити, що студенти багато уваги приділяють і характеру самостійної роботи. Ми зробили спробу визначити, як студенти педагогічного ВНЗ психологічно і практично готові до самостійної роботи, яку роль самостійна пізнавальна діяльність відіграє у їхньому професійному становленні. Результати дослідження свідчать про те, що студенти в процесі самостійної роботи відчують певні труднощі, джерелом яких вони вважають несформованість умінь та навичок самостійної роботи, невмиглівість викладачів, відсутність необхідної літератури.

Більшість студентів вказують на те, що організація самостійної роботи, її характер потребують значних змін з урахуванням нових вимог до організації навчально-виховного процесу вищої школи.

Щоб виконати завдання з підготовки вчительських кадрів, потрібна реалізація наукового підходу до вдосконалення самостійної роботи студентів. Впровадження в практику нового підходу до підготовки майбутніх учителів вимагає зміни структури самостійної роботи. Організація самостійної роботи має насамперед включати визначення обсягу самостійної роботи з кожного курсу; встановлення певної дози інформації для самостійного вивчення на кожен день, тиждень, семестр відповідно до можливостей, здібностей кожного студента; визначення характеру роботи з формування в майбутніх учителів навичок раціональної розумової діяльності.

З аналізу можливостей самостійної роботи, пов'язаної з формуванням професіоналізму майбутніх педагогів, випливає, що потрібно дбати про те, щоб завдання щодо самопідготовки сприяли б набуттю професійного досвіду, необхідних наукових педагогічних знань, розвитку професійно значущих рис і якостей особистості майбутнього вчителя.

Аналізуючи різні підходи до підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності в школі, слід визначити **етапи розвитку їхньої готовності до керівництва самостійною діяльністю школярів**. Їх кілька, а саме:

— становлення особистісної пізнавальної самостійності студентів педагогічного ВНЗ, що співвідноситься з початковим етапом педагогічної освіти і передбачає адаптацію вчорашніх випускників до вузівських форм навчання;

— формування науково-теоретичної основи педагогічної діяльності, коли студенти найбільш інтенсивно засвоюють теоретичні знання із спеціально-предметних і психолого-педагогічних дисциплін;

— забезпечення функціональної зрілості та широкого застосування готовності до керівництва самостійною навчальною діяльністю школярів (її розвитку збігається з періодом педагогічних практик, коли студенти оволодівають технологією реалізації особистісного підходу до організації самостійної пізнавальної діяльності школярів).

Визначаючи професійно значущі якості, які впливають на підготовку майбутніх учителів до самостійної діяльності, слід виходити з того, що самостійна робота не дає позитивних результатів, якщо не забезпечити включення кожного студента у педагогічний процес з чіткою професійною установкою і програмою професійного зростання за роками навчання у ВНЗ.

Організуючи самостійну роботу в період педагогічної практики, необхідно реалізувати такі **завдання**:

— забезпечити поєднання теорії з практикою, поглиблення та розширення професійно-педагогічного кругозору, реалізацію знань у конкретній діяльності;

— відпрацювати і закріпити раціональні прийоми педагогічної техніки;

— сформувати основи педагогічної етики;

— перевірити професійну придатність майбутніх учителів;

— озброїти методикою науково-дослідницької роботи, розвивати творчий підхід до виконання професійних функцій майбутніми педагогами.

Оскільки не кожна самостійна робота має виховні можливості щодо залучення студентів до професійної діяльності, необхідно враховувати її специфічні особливості. Специфіка самостійної роботи полягає в тому, що вона покликана поєднувати різнобічну виховну діяльність у професійному становленні майбутніх учителів, допомагати їм осягти романтику педагогічної праці. Характерною особливістю організації самостійної роботи є використання таких педагогічних ситуацій, розв'язання яких дає студентам можливість обмінюватися своїми думками і спостереженнями, співвідносити свої погляди й оцінки відповідно до професійних вимог з точкою зору інших учасників.

Конструювання змісту самостійної роботи слід вести у двох напрямках: теоретичному (конкретизація тем для самостійного вивчення студентами, визначення обсягу професійно-педагогічних знань та вмінь, яких має набути студент самостійно, формулювання питань для самоконтролю, встановлення природних зв'язків теоретичних положень, що вивчаються, із шкільною практикою, форми і види цих зв'язків) та практичному (реалізація системи завдань для самостійної пізнавальної діяльності студентів у позааудиторний час; розробка форм організації керівництва і контролю за самостійною роботою студентів).

При визначенні змісту самостійної роботи велика увага приділяється не тільки змісту тем, що вивчаються, а й характеру завдань, які пропонуються студентам у процесі самопідготовки.

У цьому напрямку нами зроблено спробу реалізувати різні шляхи побудови завдань для самопідготовки студентів:

— репродуктивний (передбачає повторення, закріплення, відтворення, порівняння, перенесення способів діяльності);

— дослідницький (передбачає активізацію творчого начала та самостійності студентів при виконанні завдань);

— моделювання професійних ситуацій (вони вимагають активних дій студентів в обстановці професійного вибору та нестандартного вирішення запропонованих завдань).

Організуючи самостійну роботу, доцільно використовувати такі завдання, які вимагають від студентів діяти у ситуаціях професійного вибору. Це: форми, методи, засоби педагогічного впливу, які забезпечують оптимальне

вирішення професійних завдань. До системи завдань ми включаємо педагогічні завдання, ситуації «студент — вчитель, група — клас», педагогічні ігри, спеціальні завдання та вправи професійної спрямованості. Кожне із таких завдань містить типovu для майбутньої професійної діяльності ситуацію, відповідно до якої потрібно не тільки визначити своє ставлення до неї, а й встановити її професійну значущість, обрати оптимальні засоби педагогічного впливу та методи мотивованого її виконання.

Визначаючи систему завдань, ми керувалися тим, що виконання їх студентами дасть змогу вирішувати такі завдання:

- формування професійного обов'язку і відповідальності;

- оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками, які розкривають специфіку педагогічної праці, професійні функції вчителя, способи професійних дій і вирішення педагогічних завдань;

- вироблення соціально-ціннісних професійних навичок та норм поведінки, в основі яких лежить професійна етика педагога;

- формування активного професійно-педагогічного мислення;

- тренування психічної рівноваженості: керування своїми думками, почуттями, діями, уміння витримувати великі навантаження;

- розвиток високого ступеня регуляції й саморегуляції поведінки майбутнього вчителя;

- розвиток емоційної та вольової сфер, які забезпечують високу працездатність майбутніх педагогів;

- удосконалення організаторських здібностей і вміння керувати всіма видами діяльності учнів;

- розвиток потреби в професійному самовдосконаленні, що становить основу педагогічної майстерності.

Різноманітність завдань зумовлює необхідність поєднання їх відповідно до змістової сторони готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності. Конкретизуючи зміст і характер завдань, потрібно враховувати, що, виконуючи їх, студенти повинні мати можливість для творчого пошуку шляхів їхнього вирішення. Самостійність, активізація розумової діяльності студентів розвивають різноманітні психічні процеси, а зусилля, що проявляються при цьому, закріплюють позитивне ставлення до педагогічної роботи і формують необхідні професійно-етичні якості вчителя. Інтерес робить міцним запам'ятовування професійної інформації, зосереджена увага сприяє успішному вирішенню професійних завдань, здатність долати труднощі, які виникають у створених педагогічних ситуаціях, формує педагогічне мислення, міцну волю і сильний характер.

Слід зазначити, що завдання для самостійної роботи потрібно диферен-

ціювати з урахуванням ступеня сформованості в студентів професійно-педагогічної спрямованості, рівня пізнавальної діяльності студентів, їхньої активності і самостійності в оволодінні основами професії. Так, для студентів з яскраво вираженими інтересами до професії вчителя і установкою на педагогічну працю, з метою збагачення їхнього педагогічного досвіду, доцільно організувати самостійну педагогічну діяльність, що привертає увагу не тільки до активної участі, а й функцій керівника, які в основному зводяться до оцінки результатів організації їхньої діяльності, підтримання ініціативи, розвитку самостійності та самодіяльності учасників. Завдання, що їх пропонують студентам для виконання, потребують комплексних знань, серйозного ознайомлення з теоретичними основами проблеми, яку вивчають.

Зі студентами, які не впевнені в тому, що вони правильно оцінили свої педагогічні здібності та свої можливості щодо успішної педагогічної діяльності, необхідно планувати роботу з формування в них стійкого позитивного ставлення до обраної професії. Це можна здійснювати через залучення студентів до різноманітних видів діяльності професійної спрямованості, причому акцент при виконанні завдань потрібно робити на закріпленні навичок педагогічної праці, оцінці можливостей та здібностей студентів щодо зміни рівня їхнього розвитку у професійному плані. Для самостійної роботи передбачаються посильні і поступово ускладнювані педагогічні завдання, що дасть студентам можливість відчувати почуття задоволення від виконаної роботи. Мета цих завдань — вироблення та закріплення навичок педагогічної роботи, методів педагогічного впливу на школярів. Запропоновані завдання дадуть студентам змогу ознайомитися з різними способами отримання нової інформації, необхідної для розв'язання проблеми, оцінити ступінь сформованості методів педагогічної роботи, рівень розвитку професійних умінь і навичок.

Для студентів із низьким рівнем професійно-педагогічної спрямованості і негативною установкою на педагогічну працю завдання слід добирати так, щоб виконання їх сприяло формуванню в студентів: упевненості в соціальній значущості професії вчителя; стійкого інтересу до обраної професії і позитивної установки на педагогічну діяльність, а також розвитку педагогічних здібностей і якостей особистості вчителя. Студентам із цим рівнем педагогічної спрямованості доцільно пропонувати завдання, метою яких є демонстрація найбільш імовірних способів розв'язання запропонованої проблеми.

При виконанні завдань студент перебуває на позиції не того, хто навчається, а вчителя. Це прискорює процес входження його у професію, ово-

лодіння прийомами педагогічної праці та визначає ступінь його готовності до професійної діяльності.

Поєднання різних способів побудови завдань значно активізує позицію студентів: ті, хто пасивно сприймає, а потім механічно відтворює навчальну інформацію під час опитування, стають активними учасниками пізнавального процесу (коли вони мають думати, вирішувати, робити висновки, аналізувати, бачити суперечності, знаходити вихід із ситуації), що сприяє розвитку психічних процесів. Активізація позиції студента в процесі самостійної роботи допомагає йому порівняти свої можливості і здібності з кваліфікаційною характеристикою вчителя.

Таким чином, самостійна робота, професійно спрямована і раціонально організована, слугує дієвим засобом професійного розвитку майбутніх педагогів. Розвиток пізнавальних можливостей майбутніх учителів визначається раціональною організацією самостійної роботи, в основі якої — залучення кожного студента до виконання завдань професійної спрямованості, чергування постійних і тимчасових завдань, групових, індивідуальних і колективних. Диференційований підхід до процесу розподілу завдань, поступовий перехід у міру набуття студентами досвіду самостійної роботи з виконання спочатку нескладних завдань, а згодом більш складних забезпечує певні виховні результати. Так, студенти здобувають більш глибокі професійно-педагогічні знання; практичні вміння самостійної пізнавальної діяльності проявляються дієвіше; потреба участі у самостійній роботі є більш стійкою, спостерігається постійна готовність до самоосвіти; студенти отримують почуття задоволення від участі в самостійній роботі, внаслідок виконання завдань, включених до змісту самостійної роботи на період педагогічної практики; набуваються такі якості, як: професійна спрямованість розуму, почуття відповідальності, самостійність, працездатність, творчий підхід до виконання професійних функцій.

